

## סוגיה ז: דיני מוקצה (17), ודיני מלאכה דרבנן לצורך אוכל נפש: "בית שהוא מלא פירות ונפחת"

\*\*\*

### רקע

משנתנו מביאה מחלוקת רבנן ורבי מאיר לגבי בית סגור שיש בו פירות. רבנן מתירים לאכול את הפירות רק כשהבית נפתח מעצמו, ורבי מאיר מתיר לפתוח פתח בבית כדי לאכול את הפירות. שיטת רבנן מבארת את גדר דין מוקצה מחמת איסור, ושיטת רבי מאיר מבארת את גדר דין עשיית מלאכה דרבנן לצורך אוכל נפש.  
[הערה: סוגייתנו חשובה לגדרי סתירה בשבת, אבל אנו לא נדון בדין זה].

### מקורות

- א. לא:-לב. "מתני' בית שהוא מלא פירות ונפחת... תרי תנאי ואליאב דר' נחמיה"  
ב. רש"י ד"ה נוטל ממקום הפחת  
תוס' ד"ה ונפחת, אמר  
ר"ן יז: באלפס ד"ה בית  
רא"ש סי' ה  
ג. רא"ה ד"ה בית מלא פירות, איני והא אמר רב נחמן  
חידושי בן הרמב"ן ד"ה ולר' מאיר נמי  
ד. רמב"ם הל' שביתת יום טוב פ"ב ה"ט  
ה. שו"ע סי' תקיח סע' ט ומשנה ברורה [בעיקר: סקמ"ה]; סי' תקיט סע' ג ומשנה  
ברורה

### חידושי בן הרמב"ן ד"ה ולר' מאיר נמי

ולר' מאיר נמי הא סתר אוהלא וכו'. איכא למידק דמאי קושיא דמשום אוכל נפש הוי מותר אף סתירת אהל שהרי מלאכות גדולות מזו מתירין משום אוכל נפש. ואיכא למימר דודאי משום אוכל נפש מתירין מלאכה ומשום מכשירי אוכל נפש נמי עושין מלאכה כר' יהודה וכשמתירין אינן מתירין אלא דבר שדרך העולם לעשותו אבל האי כלומר האי סתירת אהל אינו דרך העולם שיהו סותרין מבנינם האוהלים ושיעשהו אוכל נפש ואינו מותר. כך נכון.

### חידושי הרא"ה ד"ה בית מלא פירות, איני והא אמר רב נחמן

בית מלא פירות ונפחת. ולר' מאיר הא קא סתר אהלא אמר רב ניחומי בר אדא אמר שמואל (באוורא) [באוורא] דליבני. לאו למימר דכולה ביתא הכי דאם כן הוה ליה אהל עראי ואכתי הוה ליה סתר אהלא, אלא שכל הבית בנין יפה וראוי אלא שיש בו פתח סתום (ובאוורא) [ובאוורא] דליבני.

איני והא אמר רב נחמן הני ליבני דאישתויר מבנינא שארי למטליניהו ביומא טבא הואיל וחזיין למיזגא עליהו שרגיניהו ודאי אקציניהו, אמר ר' זירא ביום טוב ודאי אמרו ולא בשבת תניא נמי הכי וכו'. תמיהא מילתא לגבי הא מאי שנא יום טוב משבת הא ודאי ביום טוב נמי אסיר לסתור שום סתירה בעולם בבתי שאין זו מלאכת אוכל נפש ולא בכלל כלל. ואיכא למימר דודאי מן הדין כאן וכאן שרי בין בשבת בין ביום טוב כדאמרינן נמי התם דמותר בשבת לשבור החביות ליטול מהם גרוגרות דלא חשיבא מלאכה כהאי גוונא וכן בודאי בבתי באוורא דליבני, אלא דבבתי באוורא דליבני החמירו משום דבקרקה מיחזי טפי בנין, וביום טוב הואיל הוא דהוי לענין אכל נפש העמידו הדבר על הדין להתיר אף בקרקע באוורא דליבני.

### הסבר הסוגיה

"בית שהוא מלא פירות ונפחת נוטל ממקום הפחת רבי מאיר אומר אף פוחת לכתחלה ונוטל".  
[משנה לא:]

נחלקו רבנן ורבי מאיר בבית סתום מלא פירות, רבנן מתירים ליטול את הפירות רק כשהבית נפחת מעצמו, ורבי מאיר מתיר לפחות אותו בידים וליטול את הפירות. שיטת רבנן צריכה תלמוד, מדוע מותר ליטול את הפירות, והרי אסור לסתור את הבית הסתום, והפירות שבבית מוקצים מחמת איסור סתירת הבית. נחלקו הראשונים בהסבר שיטת רבנן:

רש"י [ד"ה נוטל ממקום הפחת] והרא"ש [סי' ה'] סוברים שדין מוקצה מחמת איסור נאמר באיסור תורה ולא באיסור דרבנן. לדעתם רבנן מתירים ליטול פירות רק באוורא דליבני [=סודור של אבנים בלא טיט], שאיסור סתירתם מדרבנן.

הסברו של רש"י מבוסס על הבנה שמוקצה מחמת איסור אינו מוקצה מחמת דעתם של הבעלים, שהרי מבחינת הבעלים אין הבדל בין מוקצה מחמת איסור דאורייתא למוקצה מחמת איסור דרבנן, אלא מחמת האיסור שמפקיע את החפץ משימוש במועד. כיוון שהאיסור מפקיע את החפץ משימוש ניתן לחלק בין איסור תורה שמפקיע את החפץ עצמו משימוש, לבין איסור דרבנן שהוא איסור גברא, והחפץ עצמו אינו מופקע משימוש.

תוס' [ד"ה ונפחת] מקשה על שיטה זו מסל שעליו אפרוחים, ומגלגל שעליו מעות, שמפורש בגמ' [שבת מג. מד:] שהוקצו לכל היום אף שאסור לטלטל את האפרוחים ואת המעות רק מדרבנן. נראה לתרץ שרש"י והרא"ש מחלקים בין בסיס לדבר האסור לבין מוקצה מחמת איסור. בסיס מקבל את דינו של האיסור שעליו, וכיוון שהאיסור מוקצה לכל השבת גם הבסיס מוקצה לכל השבת. מוקצה מחמת איסור מופקע משימוש מפני האיסור, ואיסור דרבנן אינו מפקיע את החפץ עצמו משימוש.

הר"ן [יז: באלפס ד"ה בית] מקשה על רש"י מסוכה רעועה שהיא מוקצת מחמת איסור דרבנן, שהרי אף בסוכה בריאה הסתירה אינה על מנת לבנות, וסתירה זו אסורה מדרבנן בלבד. נראה שיש חילוק בין איסור דרבנן של סתירת סוכה רעועה לבין איסור דרבנן של סתירת אורא דליבני. סתירת סוכה רעועה היא מלאכת סתירה מדרבנן, ולכן היא איסור

חפצא המפקיע את החפץ משימוש, אבל סתירת אוירא דליבני אינה מלאכת סתירה מדרבנן, אלא רק דומה למלאכת סתירה, והיא איסור גברא שאינו מפקיע את החפץ משימוש.

הרמב"ן [מובא בר"ן יז: באלפס ד"ה בית] מבאר שפירות שבבית אינם מוקצים מחמת איסור, שרק בסיס לדבר האסור או דבר האסור בגופו מוגדר כמוקצה מחמת איסור. פירות שבבית ראויים לאכילה, אלא שדבר אחר גורם לכך שלא ניתן ליהנות מהם, ודינם "כאילו היו פירותיו במקום שאינו יכול להלך שם".

הרמב"ן מקבל את תפיסתו הבסיסית של רש"י, שאיסור מוקצה מחמת איסור אינו מחמת דעתם של הבעלים אלא מחמת האיסור שמפקיע את החפץ משימוש במועד, ולדעתו רק איסור בגופו של החפץ מפקיעו משימוש. לדעת הרמב"ן חכמים מתירים לאכול את הפירות אפילו בבית גמור שאסור מהתורה לסותרו. הר"ן [יז: באלפס] והרמב"ם [פ"ב ה"ט] מביאים את המשנה כלשונה, מוכח שהם מסכימים להסברו של הרמב"ן.

תוס' [ד"ה ונפחת] חולק גם על רש"י וגם על הרמב"ן ולדעתו כל איסור, בין איסור דאורייתא ובין איסור דרבנן, בין איסור בגופו של החפץ ובין איסור שאינו בגופו של החפץ מגדיר את החפץ כמוקצה מחמת איסור. תוס' מפרש שהיתר לאכול את הפירות לאחר שנפחת הבית הוא רק אליבא דרבי שמעון דלית ליה מוקצה.

רבי מאיר סובר שמותר לסתור פתח בבית כדי להוציא את הפירות. מקשה הגמ' כיצד מותר לעשות מלאכה לצורך הוצאת הפירות. מתרצת הגמ' שמדובר במשנה באוירא דליבני, והתירו ביום טוב לסתור פתח בבית כדי להוציא את הפירות.

מפורש בגמ' שרבי מאיר מתיר להוציא את הפירות ביום טוב בלבד, לא ברור מהגמ' האם החילוק בין שבת לבין יום טוב הוא בגזרת טלטול או בדיני מלאכה. ניתן לפרש שסתירת אבנים ללא טיט מותרת לכתחילה ורבי מאיר אוסר סתירת הבית בשבת רק מפני איסור טלטול האבנים. ניתן לפרש שסתירת אבנים ללא טיט אסורה מדרבנן, ורבי מאיר אוסר סתירת הבית בשבת גם מפני איסור מלאכה דרבנן וגם מפני גזרת טלטול.

תוס' [ד"ה אמר] מוכיח מרבי מאיר שמותר לטלטל מוקצה לצורך אוכל נפש. אם סתירת הבית בשבת אסורה רק מפני איסור טלטול האבנים, ראיית התוס' אינה ברורה, שהרי חכמים חולקים על רבי מאיר ואוסרים טלטול האבנים כדי לאכול את הפירות. אם סתירת הבית בשבת אסורה גם מפני איסור מלאכה דרבנן וגם מפני איסור טלטול, ראיית תוס' ברורה. רבנן חולקים על רבי מאיר ואוסרים סתירת הבית כדי לאכול את הפירות, אבל בדין טלטול אבנים חכמים מודים לרבי מאיר שניתן לטלטל האבנים כדי לאכול את הפירות.

מהר"ן [יז: באלפס ד"ה בית] משמע שהוא חולק על התוס', ולדעתו באוירא דליבני אין איסור סתירה אלא רק איסור טלטול. הר"ן מפרש את שיטת רבי מאיר: "דכיון דמדרבנן בעלמא הוא דאסור לפי שאינו אלא סודר לבנים בלא טיט ולא מיתסר אלא משום טלטול, משום שמחת יום טוב התירו". יוצא מפירושו הר"ן, שחכמים החולקים על רבי מאיר, אוסרים טלטול מוקצה לצורך אוכל נפש.

ניתן להוכיח את שיטת התוס' שיש באוירא דליבני איסור סתירה מדרבנן, מהמשך הסוגיה. שמואל אוסר הפקעת וחיתוך חותמות שבקרקע בין בשבת ובין ביום טוב. מקשה הגמ' מברייטא המחלקת בין שבת ובין יום טוב. מתרצת הגמ' שהברייטא אליבא דרבי מאיר ודינו של שמואל לרבנן. מקשה הגמ' שהרי מפורש בברייטא שמודים רבנן לרבי מאיר בדין זה. מתרצת הגמ' ששמואל סובר כברייטא אחרת, שלפיה חכמים חולקים על רבי מאיר גם בחותמות שבקרקע. לפי שיטת תוס' שיש איסור סתירה דרבנן באוירא דליבני, ההשוואה של הגמ' בין אוירא דליבני לבין חותמות שבקרקע ברורה, שבשניהם יש איסור סתירה דרבנן, אבל לשיטת הר"ן שאין איסור סתירה באוירא דליבני, ההשוואה בין איסור טלטול באוירא דליבני לבין איסור סתירה בחותמות שבקרקע אינה ברורה, וצריך עיון.

מהגמ' עולה שיש שלש רמות בסתירה לצורך אוכל נפש:

א. סתירת בית אסורה אף לרבי מאיר, למרות שסתירה שלא על מנת לבנות אסורה רק מדרבנן.

ב. סתירת אוירא דליבני אסורה לרבנן ומותרת לרבי מאיר.

ג. הפקעת חותמות שבקרקע, מותרת לרבי מאיר ויש תנא אחד הסובר שרבנן מודים במקרה זה.

נראה לפרש על פי דברי הרא"ה [ד"ה איני והא אמר] שסתירה אינה מלאכת אוכל נפש, ולכן אסורה אף כשעושה אותה לצורך אוכל נפש. סתירה שלא על מנת לבנות אסורה מדרבנן, ואף מלאכה דרבנן אסורה לצורך אוכל נפש. סתירת אוירא דליבני והפקעת חותמות שבקרקע אינן מלאכה מדרבנן אלא רק מעשה הנראה כמלאכה, ומעשה שנראה כמלאכה מתיר רבי מאיר ביום טוב לצורך אוכל נפש.

בן הרמב"ן [ד"ה ולר' מאיר] סובר שכל המלאכות הותרו לצורך אוכל נפש, ולכן מקשה מדוע חייבים להעמיד את שיטת רבי מאיר באוירא דליבני, ומדוע לא להתיר איסור סתירה מפני אוכל נפש, כשם שמתירים מלאכות גמורות לצורך אוכל נפש? מתרץ בן הרמב"ן שרק מלאכה שדרך העולם לעשותה לאוכל נפש הותרה ביום טוב, אבל כיוון שאין דרך העולם לסתור בית לצורך אוכל נפש אסור לסתור ביום טוב.

נראה לפרש, שבן הרמב"ן מתיר כל מלאכה לצורך אוכל נפש, אבל בתנאי שהאוכל הוא תוצר מהותי של המלאכה ולא תוצר מקרי. "אין דרך העולם" מהוה סימן שהתוצר מקרי, ואסור לעשות מלאכה בשבילו. לדוגמא: אסור לאדם שאין לו אוכל לבנות לחברו בית ביום טוב כדי שיתן לו אוכל לאכול. כיוון שאין דרך העולם ליצר אוכל בצורה זו, מלאכת הבניה אינה מלאכת אוכל נפש.

#### סיכום

נסכם את החידושים שהתחדשו בסוגיה זו:

א. מוקצה מחמת איסור. רש"י סובר שרק מוקצה מחמת איסור דאורייתא אסור, הרמב"ן סובר שרק בסיס לדבר האסור או איסור שבגופו מוגדר כמוקצה מחמת איסור, והתוס' סובר שדין מוקצה מחמת איסור נאמר בכל איסור בין איסור דאורייתא ובין איסור דרבנן, בין

בגופו ובין שלא בגופו. ניתן לפרש שלדעת תוס' מוקצה מחמת איסור נאסר מפני שדעתם של הבעלים לא להשתמש בחפץ, ולדעת רש"י והרמב"ן מוקצה מחמת איסור נאסר מפני שהאיסור מפקיע מבחינה אובייקטיבית את השימוש בחפץ [אולם צריך לזכור שלדעת הרמב"ן ניתן להתנות על מוקצה מחמת איסור].

ב. טלטול מוקצה לצורך אוכל נפש. לדעת תוס' רבנן מודים שמותר לטלטל מוקצה לצורך אוכל נפש, לדעת הר"ן רבנן חולקים על דין זה ואוסרים לטלטל מוקצה לצורך אוכל נפש.

ג. גדרי מלאכות אוכל נפש. לדעת הרא"ה רק מלאכה לצורך אוכל נפש מותרת ביום טוב. לדעת בן הרמב"ן כל מלאכה הותרה לצורך אוכל נפש, אלא אם היא מלאכה שאין דרך בני אדם לעשותה לצורך אוכל נפש.

ד. מלאכה דרבנן לצורך אוכל נפש. כל מלאכה שאסור מהתורה לעשותה לצורך אוכל נפש אסור לעשות אף תולדות דרבנן שלה לצורך אוכל נפש. רבי מאיר מתיר בדבר שנראה כמלאכה.

## הלכה

השו"ע [סי' תקיח סע' ט] פוסק כרי"ף, רמב"ם ורמב"ן שמותר לאכול פירות מכל בית שנפחת ולא רק מבית של אירא דליבני. המשנה ברורה [סקמ"ה וביתר הרחבה בביאור הלכה ד"ה בית] מביא שיש הרבה ראשונים שהחמירו בדין זה, ולכן יש להקל כשו"ע רק בשעת הדחק.